

УДК 1.128

РЕНЕСАНСНЕ РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ ТА ДУШІ У ТВОРАХ КАСІЯНА САКОВИЧА «ARISTOTELES PROBLEMAT, ALBO PYTANIA O PRZYRODZENIU CZLOWIECZYM» («АРИСТОТЕЛЕВІ ПРОБЛЕМИ, АБО ПИТАННЯ ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ») ТА «ТРАКТАТ О ДУШУ» (ТРАКТАТ ПРО ДУШУ)»

RENAISSANCE UNDERSTANDING OF THE PROBLEM OF THE NATURE OF MAN AND SOUL IN THE WORKS OF KASIYAN SAKOVICH «ARISTOTELES PROBLEMAT, ALBO PYTANIA O PRZYRODZENIU CZLOWIECZYM» («ARISTOTLE'S PROBLEMS, OR QUESTIONS ABOUT THE NATURE OF MAN») AND «TRAKTAT O DUSZY» (TREATISE ON THE SOUL)

Войтов Б.,

аспірант кафедри релігієзнавства,
Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна), e-mail:
bohdan.voiyov@gmail.com

Voytov B.,

postgraduate student of the Chair of Religious
Studies, Ostroh Academy National University (Ostroh,
Ukraine), e-mail: bohdan.voiyov@gmail.com

Аналізуються ренесансні погляди на проблему природу людини і душі у творах «Аристотелеві проблеми» та «Трактат про душу» К. Саковича.

Здійснено філософсько-релігієзнавчий аналіз поглядів автора трактатів на проблему природу людини та душі, вказується на їх місце та роль у формуванні тогочасної філософської традиції в Україні. Уточнено, що погляди Саковича були ренесансного спрямування.

Ключові слова: ренесанс, античність, людина, душа, природа.

The article analyzes the views on the problem of the nature of man and soul in the works of «Aristotle's Problems» and «The Treatise on the Soul» by K. Sakovich.

A philosophical and religious analysis of the views of the author of treatises on the problem of the nature of man and soul is carried out, indicating their place and role in the formation of the contemporary philosophical tradition in Ukraine. It is specified that the views of Sakovich were of Renaissance orientation.

Keywords: renaissance, antiquity, man, soul, nature.

Постановка проблеми. На шляху утвердження національної духовності, становлення сучасної української філософії велике значення має використання культурного й історичного досвіду філософської та просвітницької діяльності українських мислителів XVI–XVII ст., які транслювали цінності європейської ренесансної духовної та освітньої культури на вітчизняний ґрунт.

Касіян Сакович – типовий представник епохи Ренесансу. Проблеми, які він розглядав у своїх творах, отримали широке визнання в тогочасному релігійно-філософському діалозі, що спричинило не тільки пошкваллення, а й відновлення міжконфесійної полеміки.

У різні періоди розвитку людства поставало питання природу людини та душі. Стосувалося це й доби Ренесансу, коли людина починає усвідомлювати себе як особистість. Також ця риса є характерною для українського Ренесансу.

Філософські ідеї в цей період виражалися переважно в полемічних творах, трактатах і віршах.

Уже в первісному суспільстві з'явилася уявлення про те, що в людині слід виділяти тіло і душу. У філософії античної епохи поняттям «душа» позначали життєву силу, активне життєве начало. На думку тогочасних мислителів, душа була притаманна не лише людині, а й тваринам і рослинам.

Середні віки принесли великі зміни у поглядах на проблему людини та душі. Середньовічні мислителі тлумачили твори філософів античності про душу з позицій християнського богослов'я, особливу увагу приділяли працям Аристотеля, які суттєво вплинули на філософську думку цієї епохи. У часи Середньовіччя душа постає як протилежне тілу безсмертне начало, місце прихистку для духу. Завдяки душі відбувається єднання людини з трансцендентними силами. Християнські богослови були одностайними у питанні щодо походження душі і наполягали на креаціонізмі. Вони стверджували, що людська душа створена Богом.

Особистість людини доби Середньовіччя зводилася переважно до духовності. Тіло перетворювалося на об'єкт зневаги. Людську плоть вважали нечестивою, осуджували, а нерідко й принижували. Душа і тіло розглядалися в християнській свідомості як внутрішнє і зовнішнє існування людини. Середньовічна філософія проголосила душу вищим поняттям і єдиною метою життя, а тілесну оболонку перетворила придатком душі. Тіло розглядали як в'язницю душі. Саме тому дуже поширеним став аскетизм.

Як бачимо, погляди середньовічних філософів на проблему природу людини та душі істотно різнилися від античних. У період античності, філософи приписували душі не лише моральні та добродієсні, а й аморальні та шкідливі властивості. Натомість представники середньовічної філософії наділяли людську душу лише моральними та добродієсними властивостями, а все погане або, як вони називали, гріховне – плоті. Також середньовічні мислителі говорили про постійне протистояння в людині морального і аморального, правильного і неправильного, добра і зла. Все це має привести її до перемоги Божественної душі над гріховним тілом. У філософському відношенні для середньовічного, а згодом і ренесансного періоду характерна істотна трансформація античної концепції душі.

У філософському та культурному сенсі поняття «ренесанс» слід розуміти як своєрідне, відмінне від середньовічного ставлення до античного спадку, зокрема перегляд уявлень про людину та душу, місце у Всесвіті, запозичення ідей стосовно зазначених поглядів, які панували в епоху Античності. Причиною ренесансних проявів у вітчизняній філософській думці стала криза середньовічної ідеології та мислення. Істотну характеристику Ренесансу становить відродження античного мислення та науки. Безумовно, цією характеристикою явища, поширені

в епоху Ренесансу, не вичерпуються. На відміну від середньовічної культури, яка тяжіла до божественного, – це світська культура і водночас світогляд, який визнавав пріоритетними земні уподобання людини [3, с. 24].

Тривалий час в Україні спостерігалось негативне ставлення до філософської думки, котра розглядалася як «латинська мудрість». Це спостерігаємо в богословських полемічних творах, серед яких виділяються анонімний трактат «Пересторога», праці Івана Вишенського, і навіть у «Треносі, або Плачі Єдиної Святої Всесвітньої Апостольської Східної Церкви» Мелетія Смогрицького. У зазначених авторів простежується негативне ставлення до використання філософії під час розв'язання теологічних проблем, хоча нерідко зміст їхніх праць суперечив цій традиції. Саме К. Сакович був одним із тих, хто намагався змінити подібне ставлення [9, с. 90].

Наприкінці XVI – початку XVII ст. українські мислителі, як і західноєвропейські філософи, вбачали в людині найвищу цінність, вважали її творцем самої себе та власної долі, розглядали не як служене знаряддя в руках Всевишнього, а відповідального співтворця. В центрі уваги філософів перебувала також проблема співвідношення Бога і людини, досліджувалась здатність людського розуму досягнути істину, проникнути у зміст сакральних текстів. Людина ставала об'єктом вивчення у філософських творах С. Оріховського, К. Транквіліона–Ставровецького, Х. Євлевича, Г. Саноцького та К. Саковича [8, с. 156].

Ренесансні тенденції щодо розуміння людини та душі властиві усій творчості К. Саковича. Загалом з XVI ст. в Україні розпочалась деформація середньовічних принципів філософування, що було спричинене переорієнтацією філософської думки від Богопізнання до пізнання людини, визнання її значущості й цінності. Обоження людини через урівнення з Творцем порушило сакральну картину світу, сформовану середньовічною філософією. Такі умови сприяли тому, що проблема людини, її сутність, соціальне буття, моральні цінності стали визначальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато культурологів, літературознавців, українських філософів зацікавилися українською філософією доби Ренесансу. Це, зокрема, стосується А. Бичко [1], Б. Бичко [1], П. М. Кралука [2], В. Д. Литвинова [3; 4], В. М. Нічик [4], Я. М. Стратій [4], С. Сухарева [7] та ін. У їхніх працях всебічно розглядаються особливості філософської думки України цього періоду. Значна увага приділяється антропологічній, онтологічній, суспільно–політичній проблематиці у творах ренесансних мислителів.

До основних завдань наукового пошуку належать:

- аналіз поглядів, які викладені К. Саковичем у філософській праці «Аристотелівські проблеми»;
- розгляд ідей у трактаті К. Саковича «Трактат про душу».

Виклад основного матеріалу дослідження. Людство повсякчас цікавилось питанням природи людини та її душі. Ренесансне розуміння людської сутності, як і філософія епохи Відродження в цілому, з часом стало надбанням багатьох культурних традицій. В Україні певною мірою цьому сприяла давня, сформована ще за часів Київської Русі особливість філософської думки зосереджувати увагу на проблемі людини, на осягненні її сутності й сенсу буття. Уже тоді людина розглядалась не лише частиною космосу, природи, але й її «вінцем» і водночас господарем [8, с. 155], хоча певним чином залежним від волі Творця. Така філософська традиція сприяла появі, розвитку й поглибленню гуманістичних ідей у трактуванні сутності людини.

Антропоцентризм став основним принципом у філософії К. Саковича, який прагнув досягнути не досліджені сторони життя людини. У своєму філософуванні мислитель посилався на основні принципи аристотелізму.

У середні віки уявлення про Всесвіт, погляди на біологічну й геологічну еволюції розвивалися в руслі креаціонізму, який визнавав Божественне створення світу і людини в ньому. Гуманісти епохи Ренесансу в цілому не відкидали подібного трактування походження людини. Українські філософи–гуманісти також схилились до креаціоністичної парадигми, але іноді більш акцентували увагу на природній сутності людини, хоча під природою переважно розуміли того ж таки Творця, або Божественні за своїм походженням сутності речей. Так, С. Оріховський розглядає людину як досконалий витвір природи, у Г. Саноцького трапляються елементи малопоширеної в Україні атомістичної концепції походження світу та людини [4, с. 68].

Усі ці прогресивні ідеї відображено в філософській праці К. Саковича «Аристотелівські проблеми». Автор, вивчаючи проблеми сутності людської природи, звертається до аристотелізму, а не до східнослов'янської філософської думки, в якій пануючим був неоплатонізм східної патристики. У вченні давньогрецького мислителя К. Саковича приваблювало натурфілософське, логічне вчення, особливо психологічна концепція Стагірита. У філософуванні український мислитель спирався не тільки на Аристотеля, а й на інших античних авторів (Гомера, Геродота, стоїків, піфагорійців, Вергілія, Діогена Лаерція, Плутарха, Тита Лівія, Гіппократа, Галена), на праці філософів–язичників та догми християнської філософії, мислителів Середньовіччя (Авіценну, Альберта Великого, Фому Аквінського), мислителів, письменників та вчених новітньої доби (Джероламо Кардано, Цезарія Баронія, Джуліо Скалігера та ін.).

К. Сакович, досліджуючи антропоцентричні проблеми, як основні методи набуття знань, неодноразово застосовував метод спостереження й експерименту. У такий спосіб проявлявся відхід від авторитарного мислення, характерного для філософії середньовічної епохи.

Твір «Аристотелівські проблеми» – один з перших підручників східнослов'янського вченого.

Ідеї, висвітлені в ньому, пройшли апробацію у стінах Київської братської школи, де К. Сакович читав лекції. За основу К. Сакович взяв середньовічний переклад і переробку псевдо-аристотелівського твору, доповнивши надбаннями народної мудрості відповідно до своїх поглядів. Трактат був досить популярним серед слов'янських народів того часу [1, с. 106–108].

Дослідник творчості К. Саковича П. М. Кралюк називає твір «Аристотелівські проблеми...» «...першим фундаментальним підручником з філософії, створеним українцем в Україні. Праця включає традиційну для тогочасного видання присвяту й передмову, також містить зразки риторичної прози – промови на весіллях та похоронах, які були оригінальними творами мислителя» [2, с. 212].

За тогочасною традицією, передмова твору присвячувалася державному чи політичному діячеві. У трактаті К. Саковича її присвячено чашникові Лаврентію Древинському. З аналізу передмови зрозуміло, що визначальними у філософії автор вважає прагнення до знань, тяжіння до антропоцентризму, бажання глибше пізнати природу людини, її душу. Він говорить: «...У природі людини, як стверджує князь філософів Аристотель, закладено прагнення до знання. Знання ж набуває досконалості, коли речі пізнаються своїми причинами» [5, с. 338]. К. Сакович робить висновок, що «найбільша мудрість, найвища філософія і найпотрібніша теологія є пізнання себе» [5, с. 338].

У трактаті К. Сакович утверджує цінність пізнання людиною своєї сутності: «І коли цей цар (Олександр Македонський) робив для пізнання зовнішньої природи, то наскільки більше належить людині працювати для пізнання самої себе, для того, щоб вивчивши законні властивості своєї природи, жити на світі згідно з ними і ретельно уникати того, що порушує її природу і шкодить їй» [5, с. 338]. Як бачимо, автор наголошує на перевазі внутрішнього пізнання над зовнішнім. Вивчення внутрішнього світу людини, самопізнання – означає пізнання власного минулого, сучасного і майбутнього. «Роздумуючи над цією сентенцією, людина пізнає, ким вона була до того, як народилася, ким є, живучи на цьому світі, ким буде потім» [5, с. 339], – розмірковує К. Сакович.

Подібно до Аристотеля, К. Сакович розділяє біологічну й соціальну природу людини. Проте біологічне не головне в людині, воно є лише основою становлення людини як суспільної істоти. Визначальним для людини є соціальне. Вивчення тілесності, на думку К. Саковича, необхідне для того, щоб людина могла пізнавати закони і властивості природи, жити згідно з ними, керувати собою, уникати того, що стає перешкодою для гармонійного життя особистості з собою і природою. Філософ байдуже ставився до аскетизму, самообмеження, надмірного стримування емоцій, тілесних пристрастей, заявляючи, що людина повинна жити повноцінним життям на землі [7, с. 32].

На переконання К. Саковича, у людині природою закладено потребу пізнавати різноманітний світ і себе саму як найбільшу загадку цього світу. У розумінні необхідності пізнання та самопізнання К. Сакович був близький до античних мислителів. Здатність українського філософа масштабно мислити, розглядати проблему сутності людини цілісно в контексті її оточення із зовнішнім світом, пов'язувати багато дрібних деталей зумовлює створення ним філософської концепції про потребу збереження цілісності світу. «Модель всесвіту», за К. Саковичем, повинна описувати не тільки внутрішню форму і будову світу, а й взаємозв'язок з нею людини, її теперішню і майбутню долю у всесвіті.

У творі К. Сакович описує будову й фізіологію основних органів людського тіла, кожному з яких присвячено окремий розділ. Викладаючи думки про фізіологічну будову людини, автор використовує як власні спостереження та експерименти, так і погляди інших науковців і мислителів.

Розглядаючи принцип функціонування ока, автор використовує тлумачення Платона, за яким: «...бачення відбувається через випускання променів від ока до речей...». Але воно суперечить поясненню Аристотеля: «...бачення відбувається через сприйняття речі оком...». Порівнявши їх, К. Сакович робить висновок, що погляд Аристотеля є більш істинними [5, с. 348].

Для пояснення механізмів функціонування людського організму не використано цитувань зі Святого Письма, а подекуди окремі його тлумачення навіть спростовуються. «...Дехто, – вказує філософ, – стверджує, що у чоловіка одного ребра бракує через те, що в Адама його витягнуто з боку для створення Єви, але так твердити гідно сміху...» [5, с. 377].

Для пояснення феномена сну філософ послуговується вченням Фоми Аквінського. Через подразнення відчуттів людина бачить і відчуває у снах те, на що не звернула уваги впродовж дня [5, с. 413–414]. Автор наводить свою класифікацію сновидінь: божественні (навіяні Всевишнім), диявольські (коли трактування сну йде не на користь, а навіює жах, марновірство і душевну загибель), природні (залежать від щоденних думок людини).

Завершують трактат зразки промов, які К. Сакович написав своїм учням як приклад ораторського мистецтва. Вони, на відміну від основного тексту, є його власним творінням.

Трактат К. Саковича «Аристотелівські проблеми» – це натурфілософська праця. У ній автор прагнув пояснити природу людини, сутність явищ і процесів у природі, спираючись на раціональне пізнання і природничі дослідження. При описі фізіології людини автор неодноразово вдавався до спостережень, експериментів, що наближує його до дослідного природознавства.

За основу свого «Трактата про душу» К. Сакович використовував працю давньогрецького філософа Аристотеля, яка називалася «Про душу». Це було перше ґрунтовне вивчення і коментування

праці Аристотеля на території українських земель. Цей трактат слід розглядати як продовження твору «Аристотелівські проблеми». Якщо в «Аристотелівських проблемах» розглядається проблема тіла, то в «Трактаті про душу» – природа душі. У передмові автор стверджує, що «наука і розмова про душу – найбагородніше творіння – не лише прекрасні і високі, але й дуже потрібні для нашого знання і спасіння. Через незнання природи душі, її властивостей і здатності між людьми поширилось багато хибних думок» [6, с. 507].

У своїх філософських поглядах на цю проблему К. Сакович керувався вченням Аристотеля про людину. Душа є рушійною силою, визначає сутність людського ества. Аристотель представляє душу як нематеріальну субстанцію, яка отримує свою кінцеву сутність лише через тіло.

Також К. Сакович був добре обізнаний з філософською спадщиною Платона. Окремі ідеї цього мислителя бралися ним до уваги під час роздумів про сутність людської душі. Ідеалістична філософія Платона протиставляє тіло й душу. Смертне тіло є в'язницею для безсмертної душі.

У «Трактаті про душу», що присвячений концепції людини, К. Сакович, як і його прихильники, об'єднав, здавалося б, непримиренні ідеї Аристотеля та Платона, кожному з них відвів своє місце в комплексному філософському описі людини та її місця у Всесвіті. Якщо в описі рослинної і тваринної душі К. Сакович наслідує Аристотеля, то, аналізуючи розумну душу, він апелює до неоплатонізму. Наслідуючи мислителів Середньовіччя, а саме Григорія Ниського та Фому Аквінського, К. Сакович говорив, що уподібнитися тілесно Творцеві людина не може, бо Він безтілесний, але може уподібнитися душевно. Єдина відмінність полягає в тому, що душа має початок, а Бог початку не має.

Для вирішення питань про сутності душі К. Сакович майстерно поєднав у «Трактаті про душу» бачення цієї проблеми античними філософами з розумінням християнських апологетів ренесансного спрямування. На основі аналізу філософського спадку минулих століть створив власне вчення про душу, у який спосіб зробивши вагомий внесок у розвиток української філософії. У творі К. Сакович з'ясовує сутність душі та її виникнення, про що йдеться у розділах твору: «Опис душі взагалі», «Що таке душа взагалі?», «Про сили цієї душі», «Опис душі, що рухає» та ін.

Походження людської душі слід вважати провідним мотивом «Трактату про душу» К. Саковича. Відповідь на це питання філософ шукає у межах творіння Всевишнього, ангелів та ширшого розуміння батьківства. Зазначена проблема особливо турбувала автора, оскільки відповідь на неї надавала можливість пізнати найбільшу мудрість і філософію, яка передбачала пізнання самого себе [6, с. 445].

У «Трактаті про душу» К. Сакович називає душу «дієвим стрижнем органічного фізичного тіла, призначеного для життя», чи її власною

життєзабезпечуючою формою, яку мислитель вважає первинною, оскільки зазначає, що «як буття, так і назва речі даються формою». Філософ зауважує, що «ця форма повинна бути формою людського тіла», що вона безсмертна, розумна, розміщується у всьому тілі, пов'язана з ним субстанційно і є відповідальною за життєдіяльність кожного окремого людського органу. Отже, можна зробити висновок, що людська душа, в розумінні К. Саковича, є подобою внутрішньої людини, схожою зовнішньо за своєю формою.

Разом з тим К. Сакович у цій праці розмірковує над аспектами існування душі людини. Автор замислюється над питаннями, «де людська душа розміщується в тілі людини? Чим відрізняється душа людини від ангела? Коли людина заражається первородним гріхом і що таке первородний гріх? Чому, не зважаючи на те, що Христос через розп'яття спокутував усі людські гріхи, а в наших пращурів первородний гріх знімається таїнством хрещення, все ж ми, народжені батьками, цим гріхом заражаємося? Чому новонароджені, крім матері Божої, підпадають під цей гріх?» [6, с. 447–448].

На думку філософа, душа перебуває в гармонійній єдності з тілом людини. Через існування такого поєднання про стан душі можна вести мову лише у випадку, коли душа локалізується в тілі. У цьому ж контексті автор викладає роздуми про життя у злагоді з оточуючим світом, як поводитися з почуттями, їжею, сном. Розкриваючи власне бачення питання локалізації та розміщення душі, К. Сакович аналізує погляди мислителів різних епох. Звертається до філософських поглядів Платона, який говорив, що душа міститься в мозку, натомість Аристотель стверджував, що душа перебуває в серці. При вирішенні цього питання К. Сакович схилявся до теорії Платона. Але в підсумку приєднується до спільної думки християнських філософів, які вважали, що «душа повністю розміщена у всьому тілі і у кожній частині» [6, с. 491].

Розглядаючи різні точки зору на проблему походження душі, К. Сакович схиляється до думки про її Божественну природу. У цьому контексті він стверджує, що душа передається лише батьками, а Богом вдихається.

У «Трактаті про душу» автор пропонує погляди різних учених і філософів (наприклад, аристотелівське: душа – це форма органічного тіла, платонівське – самосутність) щодо походження душі. Сам автор дотримується точки зору, згідно з якою душа є Божим творінням, тоді як тіло дається людині її батьками. «Душа походить не від імені батьків, – вказує К. Сакович, – а створюється Богом і вливається в тіло чоловіка» [6, с. 447], тобто з'єднується з ним субстанційно. Тому людське тіло філософ називає душевним. Таке тіло, на його думку, мав Адам – перша створена Всевишнім людина на землі. Таким тілом володіють і будуть володіти всі люди аж до страшного суду, під час якого душевне тіло людини перетворюватиметься в духовне.

У творі К. Сакович поділяє душу на три роди – рушійну, чуттєву і розумову (раціональну), так само як і Аристотель. Однак троякість душі, за грецьким філософом, розглядалася К. Саковичем як одна, а те, що Аристотель називає родами душі, є її здатностями [6, с. 470].

Роздумуючи над питанням про те, чи душа живе вічно, чи вмирає разом з тілом, автор вдається до аналізу поглядів учених-богословів і філософів. Приєднуючись до тих мислителів, які проголошували її безсмертя, він робить висновок: «І природні докази могли б нас переконати в тому, що душа безсмертна, оскільки розумна душа є самосушим духовним буттям, яка не виникає з чого-небудь, що підлягає смертності. Однак нам, християнам, слід більше спиратися на віру і Святе Письмо, ніж на природні аргументи» [6, с. 490]. Далі у «Трактаті про душу» автор розмірковує про стан душі після її відділення від тіла. Зокрема, К. Сакович говорить, що такий стан відповідає одному з трьох місць, куди переселяються душі людей після їхньої смерті – «небо, митарство або пекло».

Численні суперечки в середовищі тогочасних київських учених та богословів викликав його постулат про те, що душа є Божим творінням, на відміну від тіла, яке дається людині її батьками. Щодо зазначеного К. Сакович писав: «Деякі з наших вважають це ерессю, як у Києві, коли батько Кирило Ставровецький у своїй проповіді стверджував, що душа дається Богом, то це визнали ерессю. Зі мною вони також вели великі суперечки, особливо преподобний Протосингелович, вірячи в те, що, як собача душа походить від собаки, так і людська – від людини» [6, с. 499].

Як бачимо, у «Трактаті про душу» К. Сакович зупиняється на важливих у той час питаннях, що таке душа та яка її сутність. Свою думку, автор аргументує тим, що саме через незнання сутності душі, її характерних рис та властивостей і здатностей виникає багато помилкових думок. Він закликає людей пізнавати не лише свою тілесність, а й духовність.

К. Сакович намагається зблизити погляди католиків про чистилище й православних про митарства, при цьому більше схиляючись до перших. Також він наголошує, що потрібно турбуватися про свою душу впродовж усього життя. Від цього залежатиме майбутнє місце у вічності: «...Кайся, поки ще є час, і не питай, куди чия душа втрапила, а думай, куди твоя потрапить» [6, с. 505].

Як бачимо, у філософуванні К. Саковича важливе місце відводилося питанню безсмертя людської душі. Кожна людина повинна прагнути до пізнання сутності власної душі. А для цього треба здобути необхідні знання.

Висновки. К. Сакович відіграв помітну роль у відродженні ідей античної філософії в ренесансну епоху, зокрема зробив акцент на проблемі людини та її душі. Потреби суспільно-історичної дійсності стали потужним стимулом розквіту природничих наук з їх глибинним вивченням людини, заклавши основи дослідного природознавства епохи Відрод-

ження. К. Сакович доклав чимало зусиль для розвитку цієї тенденції, його погляди, порівняно з попередниками, були більш прогресивними.

Передові ідеї К. Сакович виклав у філософській праці, яка має назву «Аристотелівські проблеми». Твір належить до кращих зразків ренесансного аристотелізму, оскільки в ньому автор виклав власне бачення природи людини, спираючись на філософські ідеї Аристотеля, через розуміння значення безпосереднього досвіду.

К. Сакович зробив поворот до аристотелівського трактування людської сутності, сформувавши стійкий інтерес до антропоцентричного вчення Аристотеля.

У філософії К. Саковича вагоме місце відведено для проблеми душі. Він звертає увагу на тілесну природу людини, що знайшло відображення у трактаті, який становив другу частину лекційного матеріалу з філософії і мав назву «Трактат про душу».

Якщо в першій частині при розгляді проблеми людини і душі та їх співвідношення йдеться про природні закономірності тіла людини, то в другій душа розглядається як об'єднання (субстрат) матеріальних та психічних явищ.

Душа постає як самоіснуюча субстанція, яка є доволі простою, але разом з тим безсмертною. Наводяться ідеї Платона про те, що душа може діяти й існувати без фізичної оболонки, тобто тіла. Однак К. Сакович поєднує платонівські ідеї з аристотелівським баченням душі як тілесної форми, здатної до життя, подібно до вчення Фоми Аквінського. У трактаті висвітлювалися тогочасні наукові проблеми: про сутність душі, її роди, властивості, місце перебування та її зникнення після смерті тіла.

Від античних уявлень про душу К. Сакович запозичив аристотелівське розуміння душі як форми органічного тіла і платонівське – як самосутності. Подібно до античних мислителів, К. Сакович стверджував, що душа безсмертна, розумна, розміщується у всьому тілі, пов'язана з ним субстанційно і відповідає за життєдіяльність кожного людського органу. Як і Аристотель, він вважав, що душа має три роди – вегетативний, чуттєвий і розумовий, але не погоджувався з грецьким філософом у тому, що людина має три душі. Душа одна, а те, що Аристотель називає родами душі, є її здатностями.

Список використаних джерел

1. Бичко, А., Бичко Б., 2005. 'Світлотінь Касіяна (Калліста) Саковича: (Знайомство з концепціями та ідеями видатного мислителя епохи українського бароко кінця XVI – початку XVII ст.)', К.: *Укр. центр духовної культури*, 168 с.
2. Кралюк, ПМ., 2013. 'Історія філософії України: навчальний посібник', Острого: *Видавництво Національного університету «Острозька академія»*, 652 с.
3. Литвинов, ВД., 2000. 'Ренесансний гуманізм в Україні', К.: *Основи*, 472 с.
4. Нічик, ВМ., Литвинов, ВД., Стратій, ЯМ., 1991. 'Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (XVI – початок XVII ст.)', К., 382 с.
5. Сакович, К., 1988. 'Аристотелівські проблеми або питання про природу людини з додатком передмов весільних

і похоронних обрядів', *Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVIII століття): Тексти і дослідження / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук, редкол.: В. І. Шинкарук та ін., К.: Наук. думка, с.337–442.*

6. Сакович, К., 1988. 'Трактат про душу, написаний преподобним отцем Касіяном Саковичем, ченцем грецької релігії', *Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVIII століття): Тексти і дослідження / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук, редкол.: В. І. Шинкарук та ін., К.: Наук. думка, с.443–513.*

7. Сухарєва, С., 2010. 'Авторська ідентифікація у польськокомовній прозі Касіяна Саковича', *Київські полоністичні студії*, Т.XVI, К.: «МП Леся», с.31–39.

8. 'Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича', 1993, К.: *Либідь*, 592 с.; іл.

9. Чижевський, Д., 1956. 'Історія української літератури (від початків до доби реалізму)', Нью-Йорк, 511 с.

References

1. Bychko, A., Bychko B., 2005. 'Svitlotin' Kasijana (Kallista) Sakovycha: (Znajomstvo z koncepcijamy ta idejamy vydatnogo myslitelja epohy ukrai'ns'kogo baroko kincja XVI – pochatku XVII st.) (Svetlotyn Kasian (Callista) Sakovich: (Understanding the concepts and ideas of the eminent thinker of the era of the Ukrainian Baroque at the end of the seventeenth and early seventeenth centuries))', К.: *Ukr. centr duhovnoi kul'tury*, 168 s.

2. Kraljuk, P.M., 2013. 'Istorija filosofii' Ukrai'ny: navchal'nyj posibnyk (History of Philosophy of Ukraine: Textbook)', Ostrog: *Vydavnytvo Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»*, 652 s.

3. Lytvynov, V.D., 2000. 'Renesansnyj gumanizm v Ukrai'ni (Renaissance humanism in Ukraine)', К.: *Osnovy*, 472 s.

4. Nychyk, V.M., Lytvynov, V.D., Stratij, JaM., 1991. 'Gumanistychni i reformacijni idei' na Ukrai'ni (XVI – pochatok XVII st.) (Humanistic and Reformation Ideas in Ukraine (XVI – the beginning of the XVII century))', К., 382 s.

5. Sakovyč, K., 1988. 'Arystotelivs'ki problemy abo pytannja pro pryrodu ljudyzy z dodatkom peredmov vesil'nyh i pohoronnyh obrjadiv (Aristotelian problems or questions about the nature of man with the application of preludes of wedding and funeral rituals)', *Pam'jatky brats'kyh shkyl na Ukrai'ni (kinec' XVI – pochatok XVIII stolittja): Teksty i doslidzhennja / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук, редкол.: В. І. Шинкарук та ін., К.: Наук. думка, с.337–442.*

6. Sakovyč, K., 1988. 'Traktat pro dushu, napysanyj prepodobnym otcem Kasyjanom Sakovychem, chencem grec'koi' religii' (Treatise on the soul, written by Reverend Father Kasiyan Sakovich, monk of Greek religion)', *Pam'jatky brats'kyh shkyl na Ukrai'ni (kinec' XVI – pochatok XVIII stolittja): Teksty i doslidzhennja / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук, редкол.: В. І. Шинкарук та ін., К.: Наук. думка, с.443–513.*

7. Suharjeva, S., 2010. 'Avtors'ka identyfikacija u pol's'komovnij prozi Kasijana Sakovycha (Author's identification in Polish prose by Cassian Sakovich)', *Kyiv's'ki polonistychni studii*, Т.XVI, К.: «МП Леся», с.31–39.

8. 'Ukrai'ns'ka kul'tura: Lekcii' za redakcijeju Dmytra Antonovycha (Ukrainian culture: Lectures edited by Dmitry Antonovich)', 1993, К.: *Lybid'*, 592 s.; іл.

9. Chyzhevs'kyj, D., 1956. 'Istorija ukrai'ns'koi' literatury (vid pochatkiv do doby realizmu) (History of Ukrainian literature (from the beginning to the time of realism))', Нью-Йорк, 511 с.

* * *